

УДК 343.983.2:343.34

Бабич Н. В. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ЗНАНЬ У ГАЛУЗІ ТЕХНІЧНИХ НАУК ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

З позицій міждисциплінарного підходу визначено можливості використання технічних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Запропоновано рекомендації щодо використання таких знань залежно від їх виду та конкретного складу злочинів, передбачених ст. 271–275 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: технічні знання; розслідування злочинів; злочини проти безпеки виробництва.

С позицій междисциплинарного подхода определены возможности использования технических знаний при расследовании преступлений против безопасности производства. Предложены рекомендации по использованию таких знаний в зависимости от их вида и конкретного состава преступлений, предусмотренных ст. 271–275 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: технические знания; расследования преступлений; преступления против безопасности производства.

Given the growing needs of law enforcement, due to the appearance of new and the occurrence of certain types of crime, characterized by increased complexity of the investigation, as well as the need for improvement and further development of science, there is an objective need to study the problems of using expertise in the investigation of crimes against the security of production.

The task of the investigation related to the need to clarify issues related to the type, purpose, structure, features of functioning objects of the working environment, as well as related to the designing,

engineering and operational areas of industrial activity, can and should be resolved through the use of technical knowledge.

According to the results generalize experience with technical expertise in the investigation of crimes against the security of the production, as well as taking into account and to address the shortcomings in the work of the investigators, offered advice on the possibilities of using technical expertise to perform the tasks of the investigation. For convenience, a list of technical knowledge are grouped according to the type of activity of subjects (mostly engineers) who are carriers of such knowledge.

Keywords: technical knowledge; investigation of crimes; crimes against the security of production.

Проблеми визначення поняття, ознак, структури, видів та форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів неодноразово були предметом наукових досліджень у різні часи. Найбільш важливі аспекти цієї проблематики розглянуті у працях Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Т.В. Варфоломеевої, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, О.Ф. Долженкова, В.А. Журавля, А.В. Іценка, Н.І. Клименко, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, І.І. Котюка, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, Ю.Ю. Орлова, Б.В. Романюка, М.Я. Сегає, О.П. Снігерьова, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П.В. Цимбала, В.Ю. Шепітька й ін.

Що стосується наукових праць, присвячених проблемам використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, то вони частково досліджені у роботі О.В. Таран (Київ, 2013 р.), існує також низка робіт часів СРСР та більш сучасних, які підготовлені у Російській Федерації. Серед яких праці В.К. Глістіна, М.С. Грінберга, С.А. Квелідзе, М.П. Яблокова та ін..

Згадані вчені зробили вагомий внесок у становлення і розвиток наукового знання, а їх роботи були танаразі залишаються актуальними як для науки, так і для практики. Водночас, зважаючи на зростаючі потреби правозастосовної діяльності, що зумовлені виникненням нових та поширенням деяких видів злочинів, що характеризуються підвищеною

складністю розслідування, а також потребою в удосконаленні та подальшому розвитку науки, існує об'єктивна необхідність у дослідженні проблем використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Це також зумовлено тим, що відповідна проблематика наразі залишається малодослідженою, а що стосується окремих видів злочинів проти безпеки виробництва – не дослідженою взагалі. У той же час збільшення кількості цих злочинів фіксується щорічно, і як засвідчили результати вивчення слідчої та судової практики, існує низка проблем, що потребують вирішення.

У цій статті йдеться про можливість використання знань у галузі технічних наук під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Як зазначається в літературі, наразі усі наукові знання становлять єдину систему, структурні елементи якої (види знань) поділяються залежно від предмета та об'єкта пізнання. До системи наукових знань належать суспільні, природничі, технічні та математичні знання [1, с. 52].

Суспільні наукові знання включають такі напрями: філософія, логіка, етика, економіка, психологія, політологічні та юридичні науки.

Систему природничих знань становлять біологія, фізика, хімія, медицина, антропологія та ін.

Певну систему утворюють знання у галузі техніки: загальнотеоретичні технічні знання, а також знання у галузі будівництва, енергетики, транспорту, різних видів виробництва [2, с. 101].

Математика, кібернетика, теорія операцій, семіотика, теорія програмування, статистика та ін. становлять систему математичних знань.

Як свідчать результати вивчення слідчої практики, під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва найчастіше виникає потреба у використанні знань у галузі технічних наук: будівництва, вибухотехніки, криміналістичної техніки, техніки пожежогасіння (85 %); у галузі природничих наук: медицини, фізики, хімії (32 %); у галузі природничих наук: економіки, психології (19 %).

Незважаючи на те, що потреба у використанні знань у галузі технічних наук виникає майже у кожному випадку розслідування злочинів досліджуваної категорії, слідчі не завжди усвідомлюють потенційні можливості залучення таких знань. На нашу думку, це пояснюється недостатнім рівнем їх професійної підготовки щодо особливостей розслідування злочинів проти безпеки виробництва, адже під час одержання профільної освіти цьому питанню не приділяється належна увага, у підручниках з криміналістики методика розслідування цих злочинів представлена у одиничних випадках, а на ознайомлення із науковими публікаціями слідчі, зазвичай, не мають вільного часу. Ситуація додатково ускладнюється тим, що до підслідності ОВС злочини проти безпеки виробництва віднесено у 2012 році, із набуттям чинності нового КПК України, до цього часу розслідуванням цих злочинів проводили слідчі прокуратури, відтак, слідчі ОВС не мають відповідного досвіду.

Убачається, що вирішенню зазначених проблем може сприяти формування системного та комплексного розуміння специфіки знань у галузі технічних наук, адже становлення та розвиток технічних наук завжди відбувається паралельно із розвитком відповідних видів техніки та технологічних процесів, а від правильної оцінки технічної (технологічної) складової виробничої діяльності під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва безпосередньо залежить об'єктивність та повнота розслідування. За допомогою правильного використання технічних знань під час розслідування злочинів досліджуваної категорії, можливо з'ясувати важливі елементи механізму та обстановки вчинення злочину, правильно обрати тактику проведення слідчих (розшукових) дій тощо. Водночас, справедливо зауважити, що постійне оновлення та змінення виробничого обладнання, машин, механізмів та технологічних процесів, поява нових технічних засобів та особливостей їх використання унеможливорює створення універсальних рекомендацій, які можливо використовувати у всіх випадках, коли у слідчого виникає потреба у залученні технічних знань. Утім, комплексне розуміння специфіки технічних наук дозволить формувати у кожному конкретному випадку власну модель використання технічних знань залежно від потреб конкретного

розслідування, іншими словами, слідчий зможе по-перше, визначити які саме технічні знання потрібні для виконання завдань розслідування, по-друге, визначити обсяг таких знань, по-третє, правильно обрати суб'єкта – носія потрібних знань.

Технічні науки (технології, інженерні науки) – це прикладні науки, які досліджують техніку та явища, що пов'язані з її створенням, розвитком та взаємодією з природою і людиною.

Технічні науки охоплюють різні види технологій, виробничих та технічних засобів та різні аспекти діяльності інженерів, забезпечуючи розрахунково-проектувальну, конструкторську, експлуатаційну сфери науково обґрунтованими знаннями, методиками, правилами.

Техніка – це предметні структури практики, технологічні та виробничі процеси, інфраструктура виробничої, і ширше – господарської діяльності, з одного боку – продукт інженерної діяльності, а з іншого – об'єкт технічного знання, на якому базується інженерна діяльність. У технічному знанні відображується досвід практичної діяльності як з боку процесуальної, до якої належить опис характеру та послідовності дій або технологічних перетворень, так і з боку опису властивостей предметних структур практики, технічних засобів, які функціонують у виробничо-технологічних процесах.

Технічні науки поділяють за предметом пізнання на науки про матеріали, енергію, та технічні пристрої, крім того, існує поділ на науки, які вивчають структури, функції та процесові ознаки технічних об'єктів. Виокремлюють також науки, що досліджують закони і принципи побудови нових технічних пристроїв та такі, що являють собою теорію використання природних закономірностей у технічних пристроях, що задовольняють суспільну практичну потребу та науки, які вивчають технологічні принципи масового виробництва та використання технічних пристроїв. У цьому випадку говорять про технічні та технологічні науки та стверджують, що перші – мають функцію пошуку та матеріалізації технічних ідей, а другі – пошук шляхів якнайшвидшого виробництва технічних пристроїв та їх найкращого використання для практики. Проте у більшості випадків зазвичай виокремлюють загальнотехнічні науки, які дають загальну теорію технічних систем (теоретична механіка,

електротехніка, опір матеріалів, теплотехніка, гідравліка, теорія механізмів і машин, технологія машинобудування та ін.) та окремі технічні науки (технологія зварювального виробництва, верстати та інструменти, автоматизація виробничих процесів, прилади точної механіки, технологія виробництва литва, робототехніка, інформатика та ін.) Цю структуру технічних наук можна вважати загальноприйнятною [3, с. 14].

Наведені положення, на нашу думку, у достатньому обсязі формують уявлення про специфіку технічних знань, їх види та носіїв, а також дозволяють визначити позиції міждисциплінарного підходу до дослідження особливостей злочинів проти безпеки виробництва та їх розслідування.

Із наведеного можна зробити висновок, що завдання розслідування, пов'язані із необхідністю з'ясування питань, що стосуються виду, призначення, будови, особливостей функціонування об'єктів виробничого середовища, а також, що належать до проектувальної, конструкторської та експлуатаційної сфер виробничої діяльності, можуть і повинні вирішуватись за допомогою використання технічних знань. Зрозуміло, що обсяг таких знань та межі їх використання будуть визначатись залежно від обставин розслідування. Так, буде різнитись обсяг та зміст знань у галузі техніки, які потрібні для з'ясування обставин порушень вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці (ст. 271 КК України), порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України), порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України), порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України) та порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України), оскільки у кожному разі потребуватимуть вирішення питання, пов'язані зі специфікою кожного такого кримінального правопорушення.

Ознайомлення з практикою розслідування злочинів проти безпеки виробництва дозволило з'ясувати, які саме технічні знання є найбільш витребуваними, одержані результати додатково також були оцінені з точки зору їх впливу на

результати розслідування. Крім того, було виявлено недоліки роботи слідчих, що стосуються відмови (ігнорування) від можливості використання технічних знань при проведенні розслідування, у той час як у цьому існувала об'єктивна потреба.

За результатами узагальнення досвіду використання технічних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва, а також із урахуванням та з метою усунення недоліків у роботі слідчих, пропонуються наступні рекомендації щодо можливостей використання технічних знань для виконання завдань розслідування. Задля зручності, переліки технічних знань згруповано залежно від виду діяльності суб'єктів (переважно інженерів), які є носіями таких знань.

Організація виробництва.

Загальні умови функціонування виробничого середовища; забезпечення випуску продукції (додержання планових показників, вимоги до якості); забезпечення умов раціональної експлуатації технологічного обладнання; контроль за додержанням положень техніки безпеки та охорони праці; своєчасне забезпечення графіка планово-попереджувального ремонту обладнання, а також робіт, пов'язаних із модернізацією машин та апаратів. Питання, пов'язані із положеннями трудового законодавства, матеріально-технічного забезпечення. Такі знання зазвичай необхідні при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 271 КК України.

Дослідницька діяльність.

Механізми фізичних, хімічних, біохімічних та мікробіологічних явищ у їх різних поєднаннях та пропорціях, які у сукупності складають певний виробничий процес. Практичний інтерес можуть становити закономірності цих процесів або сукупності процесів, що є основою для раціональної експлуатації машин, апаратів. Такі знання можуть використовуватись під час розслідування найбільш складних злочинів проти безпеки виробництва, а насамперед, у випадках, коли встановлення причинного зв'язку між травматичною подією та наслідками є проблематичним (ст. 272–275 КК України). Фахівці, які володіють такими знаннями переважно працюють у галузевих науково-дослідних інститутах, на спеціальних кафедрах навчальних

закладів, у лабораторіях заводів, дослідницьких відділах, які є у деяких проектних та конструкторських організаціях.

Конструкторська діяльність.

Розроблення технічної (конструкторської) документації: креслення, схеми, технічні умови, карти технічного рівня і якості, технічні пропозиції, ескізні проекти, технічні проекти тощо. Така документація розробляється відповідно до спеціальних вимог – комплексу державних стандартів, що встановлюють взаємопов'язані правила, вимоги і норми по розробленню, оформленню і обігу конструкторської документації, що розробляється і застосовується на усіх стадіях життєвого циклу виробу (при проектуванні, розробленні, виготовленні контролі, прийманні, експлуатації, ремонті, утилізації). Відповідні фахівці працюють у конструкторських бюро, конструкторських відділах науково-дослідних інститутів та промислових підприємств. Потреба у використанні таких знань є нагальною при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Сервісне та технічне обслуговування.

Здійснення комплексу технічних та організаційних заходів у процесі експлуатації машин та апаратів з метою забезпечення ефективності виконуваних ними завданих функцій. Технічному обслуговуванню та сервісу підлягають усі технічні об'єкти – як ті, що працюють за прямим призначенням, так ті, що перебувають на зберіганні, транспортуються, готуються до роботи після зберігання. Для сучасних складних технічних об'єктів (машин, апаратів, біореактивів, агрегатів, поточних ліній) встановлюються єдині правила сервісу та технічного обслуговування, які утворюють систему технічного обслуговування та відображуються у відповідній технічній документації. Структура системи технічного обслуговування враховує характер і умови експлуатації технічного об'єкта, включає перелік профілактичних робіт із зазначенням їх періодичності та складу необхідних для їх виконання фахівців, перелік необхідних інструментів, матеріалів, контроль за роботою вимірювальних приладів та ін. Такі знання потрібні при розслідуванні практично усіх злочинів проти безпеки виробництва, коли настання шкідливих наслідків пов'язується із

невиконанням (несвоєчасним, неякісним виконанням) сервісного (технічного) обслуговування виробничого обладнання, машин, механізмів тощо.

Проектувальні роботи.

Специфіка проектування та відмінність від конструкторської діяльності полягає у тому, що проектування являє собою створення графічних моделей підприємств в цілому, окремих цехів, технологічних дільниць та ліній. За документацію, яка створюється в результаті виконання проектувальних робіт здійснюється будівництво та реконструкція існуючих об'єктів. Відповідні фахівці володіють інформацією про машини, механізми, апарати, конвеєри, прилади серійного виробництва, а також про зарубіжну техніку. Такі знання часто потрібні для вирішення завдань розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Монтажні роботи.

Виконуються при встановленні обладнання на споруджуваних і реконструйованих підприємствах і в окремих цехах. Такі роботи проводять спеціальні монтажно-налагоджувальні організації. Відповідні фахівці володіють знаннями в сфері машинних технологій, проектною документацією та організації монтажно-налагоджувальних робіт. За монтажем обладнання слідує його наладка та випробування під навантаженням. При цьому виявляються можливі недоліки. Такі знання, зазвичай потрібні при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 272, 275 КК України, а також інших злочинів проти безпеки виробництва, якщо травматична подія сталась під час виконання монтажних робіт [4, с. 137].

Як вже було зазначено, не варто прагнути до створення універсальних рекомендацій щодо використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва, адже зважаючи на постійний розвиток та трансформацію технічної сфери, технічне знання так само змінюється та трансформується, тому запропоновані рекомендації виступають у якості орієнтира для обрання виду, визначення можливостей, меж використання технічних знань, пошуку фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сорокотягина Д. А. Судебная экспертиза : [учеб. пособие] / Д. А. Сорокотягина, И. Н. Сорокотягин. – Ростов н/Д, 2006. – 97 с.

2. Веренич И. В. Использование специальных знаний в процессе расследования преступлений, совершенных в сфере строительства, эксплуатации зданий и сооружений : [моногр.] / И. В. Веренич, А. М. Кустов ; [под. ред О. В. Чельшевой]. – М. : Юритлитинформ, 2013. – 232 с.

3. Негодаев И. А. Философия техники : [учеб. пособие] / И. А. Негодаев. – Ростов н/Д : Центр ДГТУ, 1997. – 562 с.

4. Зинева Л. А. Справочник инженера-строителя / Л. А. Зинева. – 8-е изд. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 537 с.